

آموزه‌های قرآن مهم‌ترین نیاز انسان معاصر

عبدالمجید طالب‌تاش

تاریخ دریافت: 1390/5/12 - تاریخ پذیرش: 1390/7/23

چکیده

پیشرفت سریع و فزاینده‌ی انسان معاصر در حوزه‌های گوناگون علوم منشأ پیدایی ابزارهایی شده که در پرتو آن سطح زندگی نسبت به گذشته متحول شده است. ورود به دنیای الکترونیک در حوزه‌های تجارت و اقتصاد، خدمات، بهداشت و درمان، صنعت، آموزش و ارتباطات بر کیفیت عمر انسان افزوده است. در سایه‌ی چنین پیشرفت‌هایی فاصله‌های شهرها و کشورها کوتاه شده و با ورود به دنیای مجازی همه‌ی انسان‌ها در دهکده‌ی جهانی جای گرفته‌اند که به همسایگان جهانی قابل تعریف-اند؛ با تأسیس سازمان‌های اقتصادی و غیراقتصادی مشترک‌المنافع جهانی مرزهای ملی کشورها را برداشته و به روابط انسان در بازارهای مشترک جهانی دست یافته‌اند. اما این پیشرفت‌های علمی هم‌زمان شکاف‌های عمیقی در جوامع ایجاد کرده و بسترهای فراوانی برای ایجاد اضطراب، نگرانی و دلواپسی انسان معاصر فراهم ساخته است. درعمل کشورهای درحال توسعه به بازار معاملات اقتصادی و نظامی کشورهای توسعه‌یافته بدل شده‌اند. این شرایط آنان را دروضعیتی قرار داده که نظام‌های طبقاتی و فقر اجتماعی حداکثری در جوار ثروت انبوه و قدرت متراکم حداقلی خودنمایی می‌کند. این وضعیت نشان می‌دهد که اخلاق ارتباطات و بهداشت روان مهم‌ترین نیاز عصر حاضر به‌شمار می‌آید. مدعای این نوشتار آن است که منشأ نگرانی‌ها و دلواپسی‌ها خودخداانگاری انسان معاصر و بیگانگی او با خداوند است که هاله‌ای از تصویر مبهم رستگاری فضای زندگی او را فرا گرفته است. اولویت اخلاق عصری در دین‌ورزی است و بازاندیشی در آموزه‌های قرآن اساسی‌ترین دستورالعملی است که چنانچه انسان معاصر به آن عمل کند و با دگرگونی حیات و سلوک معنوی به اخلاق دینی و شخصیت نبوی متخلق گردد می‌تواند راه برون‌رفت از نگرانی‌های جدید خود را باز یابد.

واژه‌های کلیدی: عصر جدید، آموزه‌های قرآنی، انسان، جهان، باور دینی، پیشرفت فناوری

الف: شرایط حاکم بر جوامع بشری در عصر حاضر

1. ارتقای سطح زندگی

بهره‌گیری از عقل کاربردی و ابزارساز انسان معاصر را تا فراخنای توسعه و پیشرفت در فناوری ارتقا داده است. تا مدت‌ها پیش نظرگاه انسان از زمین و اطراف آن فراتر نمی‌رفت لذا زمین مرکز عالم به‌شمار می‌رفت که دیگر ستارگان و افلاک پیرامون آن در گردش بودند. اما در سایه‌ی پیشرفت‌های علمی سیارات و کرات آسمانی با چهره‌ای جدید جلوه‌نمایی کرد؛ اینک انسان سوار بر امواج به مسافری پرتحرک و بی‌تاب بدل شده که پیوسته سفر از این سیاره به آن سیاره و از آن جا به ستارگان دوردست را هدف گرفته است و فراهم‌آوری شرایط زیستی خود در ماه و مریخ و... را در سر می‌پروراند. با ورود به دنیای الکترونیک در تکاپوی کوتاه-کردن زمان به سرعت نورواری می‌اندیشد که او را در جهت پرده‌برداری از اسرار هستی و ساختن ابزارهای جدید برای برون‌رفت از محدوده‌ی زمان حال یاری رساند و حضور فیزیکی خود را در آینده‌های دوردست محقق گرداند. اکنون امکانی پدید آمده که مکان - زمان می‌توانند چنان در هم بپیچند که انسان بتواند از سفینه‌ی فضایی خارج شده و قبل از اینکه به پرواز درآید به آن برگردد. یکی از راه‌های امکان این کار وجود دالان‌های فضایی‌ای است که اگر موجود باشند می‌توانند راه‌حلی برای مشکل محدودیت سرعت در فضا و برآورده‌سازی این آرمان انسانی باشند (هاوکینگ 1384: 142).

پیشرفت شگرف فناوری ارتباطات در سالیان اخیر امکان تماس و مبادله‌ی سریع فرهنگ‌ها را به-صورت کالاهای تجاری در بسته‌بندی‌های جدید الکترونیک فراهم آورده و اقوام و ملت‌ها را به یک‌دیگر نزدیک و وابسته ساخته است. بنابراین تعبیر «دهکده‌ی جهانی» مک‌لوهان در این خصوص چندان بی‌مسمی نیست (هلد 1382: 259). نلسون ماندلا رئیس‌جمهور وقت افریقای جنوبی در 1994 با اشاره به روند سریع تغییرات در گستره‌ی جهانی از آن به‌مثابه‌ی پدیده‌ای یگانه در تاریخ تحولات بشری یاد کرده است که امروز یعنی بیست‌و‌اندی بعد صدق ادعای وی نمایان است (افتخاری 1380: 24). ابزارهای الکترونیک در حوزه‌های متنوع زندگی بشر وارد شده و رفته‌رفته حضور نیروی انسانی در تولید تقلیل یافته و مشاغل از بخش تولید به بخش خدمات انتقال پیدا کرده است. این‌ها همه منشأ هم‌افزایی سطح زندگی بشر است (پچی 1367: 178). دستاورد ورود به دنیای الکترونیک در حوزه‌های تجارت و اقتصاد، خدمات، بهداشت و درمان، صنعت

و آموزش و ارتباطات صرفه جویی روزانه میلیون‌ها ساعت وقت برای انسان معاصر است که سبب شده کارهای وقت‌گیر و زمان‌بر خود را که با دغدغه‌ها و نگرانی‌های روانی در ساعات متوالی انجام می‌داد در کوتاه‌ترین زمان ممکن انجام دهد و در تحلیلی نسبی این ادعا را تأیید کرد که کیفیت عمر انسان رو به افزایش است. دستیابی به اطلاعات گسترده و ارتقای سطح آگاهی‌ها در دنیای معاصر نیز از جمله فواید این پیشرفت سریع و فزاینده است. معاملات چندمیلیارد دلاری ظرف چند ثانیه روی مدارهای الکترونیک در سراسر جهان انجام می‌شود. فناوری‌های جدید امکان رفت و برگشت سریع سرمایه بین اقتصادها را در زمانی بسیار کوتاه فراهم می‌کنند به نحوی که سرمایه‌ها در سطح جهان در هم تنیده می‌شوند. در نتیجه بانک‌ها، صندوق‌های بازنشستگی، بازارهای بورس و مبادله‌ی ارز به دلیل وابستگی ارزش‌ها به یکدیگر و اقتصاد تمام کشورها به هم وابسته شده است (کاستلز 1380: 128). بنابراین پیشرفت فزاینده‌ی فناوری منشأ پیدایی ارتباطات جدیدی در سامان بخشی نظام‌های اجتماعی شده که سطح زندگی بشر تا حدود بسیاری دگرگون شده و ارتقا یافته است. دل‌سپاری به یافته‌های نو و تازه‌ی زندگی خاستگاه تخیلات اساطیری در فرایند تخطئه‌ی ایستایی و جان‌شینی پویش مستمر و مداوم پیش‌رونده‌ی زندگی است.

2. همسایگی جهانی

حضور تأثیرگذار ابزارهای مدرنی همچون هواپیما، رایانه، ماهواره، اینترنت، تلفن همراه و... سبب کاهش شدید فاصله‌ها میان جوامع و تبادل اطلاعات در کمترین زمان ممکن شده است. پیش‌ازاین دسترسی انسان‌ها به یکدیگر در دو منطقه‌ی فاصله‌دار سخت می‌نمود لذا تعبیر همسایگان به معنای هم‌زیستی دو یا چند خانواده در یک کوچه یا محله اطلاق می‌شد اما در سایه‌ی ارتباطات جدید لازم می‌آید تعبیر همسایگان باز تعریف شود. امروزه می‌توان همه‌ی شهروندان یک کشور و در نگاهی دقیق همه‌ی مردم جهان را در هم‌جواری یکدیگر جای داد و از همسایگی همه‌ی مردم جهان سخن راند. در عصر اطلاعات دیوارها و فاصله‌های مکانی مجازی شده است و انسان‌ها به سرعت از مرزهای مکانی عبور کرده با یکدیگر مرتبط می‌شوند. همچنان که توماس فریدمن رأی داده است جهانی‌شدن روندی جهانی است که در آن بازارها، دولت‌

ها، ملتها و فناوری‌ها چنان ادغام شده و درهم تنیده‌اند که به افراد، شرکت‌ها و کشورها امکان می‌دهد بیشتر، سریع‌تر، عمیق‌تر و ارزان‌تر به همهی دنیا دسترسی پیدا کنند (فیگنم 1385: 41).

تجربه‌ی جدید جهانی‌شدن و ایجاد دهکده‌ی جهانی خواه همچون پروژه‌ای غیرطبیعی و خودخواسته خواه ناخواسته و در سیمای پروسه‌ای طبیعی رخ نموده باشد واقعیتی است که ما را بر آن می‌دارد تا به مرزبرداری جغرافیایی از میان جوامع حکم کنیم. به تعبیر مالکوم واترز جهانی‌شدن فرایندی اجتماعی است که در آن قیدوبندهای جغرافیایی که بر روابط اجتماعی و فرهنگی سایه افکنده از بین می‌رود و مردم به‌طور فزاینده‌ای از کاهش این قیدوبندها آگاه می‌شوند (هلد 1382: 12). در نتیجه همسایه‌انگاری همهی مردم جهان در عصر حاضر حاصل تبدل و تحوّل مدام حیات انسانی در پرتو پیشرفت فزاینده‌ی تجربه‌های علمی او است.

3. رونق تولید و تجارت

پیدایی سازمان‌های اقتصادی مشترک جهانی مانند سازمان تجارت جهانی (WTO) زمینه‌های فراکشوری-شدن مرزهای ملی و ادغام تدریجی اقتصادهای ملی در اقتصاد بین‌الملل را فراهم آورده و حضور کشورها در اقتصاد آفرینی و رقابت‌اندیشی مبتنی بر تولید و توزیع فرامرزی سبب گسترش حجم تجارت کالاها و خدمات، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سرمایه‌گذاری در سهام و جهان‌گردی بین‌المللی شده است. ورود کشورهایی مانند چین به تجارت جهانی نمایانده‌ی دستیابی به توسعه و رشد کشور از طریق بازرگانی خارجی است که با ایجاد سیاست‌های پولی جدید زمینه‌های لازم را برای حفظ ارزش پولی کشور فراهم می‌آورد و در جهت مصالح دراز مدت اقتصادی کشور منظور می‌گردد (زنگنه 1383: 171). پس تجارت فراملی رفتاری جهان‌نگاه شده است که مرزهای شهری، کشوری و منطقه‌ای را درنور دیده و در چشم‌اندازی نزدیک تبادل کالا در کمترین زمان ممکن از این سوی جهان به سوی دیگر آن با دست‌به‌دست‌شدن کالا در معاملات رودررو هم‌اوردی خواهد کرد و دیگر فرایندی به نام تأخیر در زمان و فاصله‌ی مکان - زمان از رونق و جلوه‌گری خواهد افتاد و با هم‌مکانی و هم‌زمانی معاملات تجاری و ارتباطات اقتصادی و اجتماعی جابه‌جا خواهد شد.

ب: چالش‌های دنیای معاصر

همراه با پیشرفت‌های فزاینده‌ی فناوری در عصر جدید سطح کیفی آسفتگی حاکم بر ارتباطات اجتماعی در حدی است که اندیشه‌ی درمان‌یابی و کاهش‌افکنی از اساسی‌ترین نیازهای انسان معاصر است. واکاوی این شرایط نیاز شدید انسان به آموزه‌های دینی پیامبران الهی و به‌طور مشخص تعلیمات پیامبر اسلام و قرآن کریم به‌عنوان مهم‌ترین راه برون‌رفت از تنگناهای روحی و روانی را نمایان می‌سازد.

1. منفعت اقتصادی

در عصر جهانی‌شدن مفهوم شهروندی به‌صورت صرفاً اقتصادی درآمده است. صاحبان ثروت از انواع امکانات بهداشتی، آموزشی و رفاهی برخوردارند و ندارها از هرگونه امکانات نخستین سلامت و نشاط روحی و روانی بی‌بهره. علاوه‌براین فقط معدودی از کشورها توانایی حضور در عرصه‌ی رقابت جهانی و تجارت بین‌المللی را دارند و بسیاری از کشورها آمادگی خودنمایی در این عرصه را که صرفاً بر پایه‌ی اقتصاد سرمایه‌داری استوار است ندارند. این شرایط سبب شده معدود کشورهایی که توانایی تولید در حجم بالای اقتصادی را دارند و می‌توانند با تبلیغات جدید بازار جهان را به دست گیرند صاحب ثروت‌های کلان شوند و با حرکت به سمت جهانی‌شدن اقتصاد و سیاست را، در گستره‌ی مشترک جهانی، آن‌گونه که خود می‌خواهند تعریف کنند. بسیاری از کشورهای دیگر از این شرایط محروم مانده‌اند.

نتیجه‌ی چنین اقتصادی ایجاد شکاف عمیق اقتصادی میان کشورها و پیدایی اختلاف طبقاتی شد که سبب شده فقر و ضعف شدیدی بخش عمده‌ای از جهان را فراگیرد. دیوید هلد گزارش کرده که میانگین جهانی درآمد هر نفر در سال 2000 میلادی حدود 7350 دلار بوده است. این رقم شکاف وسیع بین میانگین درآمد سرانه‌ی 900 میلیون نفر از مردم مناطق مرفه جهان با رقمی نزدیک به 27450 دلار و برای 5/1 میلیارد نفر از مردم فقیر جهان 3890 دلار را پوشش می‌دهد. تعداد 900 میلیون نفری که از سطح درآمدی بالا برخوردارند 86 درصد از هزینه‌های مصرفی جهان را به خود اختصاص داده‌اند. اما در مقابل 1/2 میلیارد نفر از جمعیت جهان که فقیرترین‌اند فقط 1/3 درصد از مصرف جهان را به خود اختصاص داده‌اند

(هلد 1382: 107). براساس گزارشی پیش از گزارش فوق 800 میلیون انسان به‌صورتی زنده‌اند که در اصطلاح بانک جهانی فقر مطلق نامیده می‌شود و در آن درآمد سالیانه‌ی هر نفر 200 دلار یا کمتر است. مرگ سالیانه 15 تا 20 میلیون نفر در جهان سوم که سه‌چهارم آن کودکانند مستقیماً ناشی از بی‌غذایی است. در جهان در هر دقیقه 28 نفر از گرسنگی می‌میرند (ریفکین 1374: 240).

بانک جهانی رقمی معادل 1/2 میلیون نفر را در سال 1993 محاسبه کرده که مشمول شاخص‌های فقر مطلق‌اند و هر سال نیز بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود (افتخاری 1380: 65). پال هیرست پژوهش‌گر انگلیسی بر این باور است که جهانی‌شدن افسانه است و درواقع ایدئولوژی‌ای نولیبرالی است که در کارخانه‌ی سیاست-مداران و اقتصاددانان تولید شده است (زنگنه 1383: 161) و یوهان ارنبری کارشناس سوئدی جهانی‌شدن را افسانه‌ای می‌داند که دربرگیرنده‌ی بخش ممتاز جهان است ولی در رأس جهانی‌شدن ایدئولوژی‌ای قرار دارد که انگیزه‌ی آن تقسیم ثروت عظیم جهان به زیان تهیدستان و به نفع ثروتمندان است (زنگنه). بنابراین به-خاطر نقشی که فناوری در تباهی فرهنگ انسانی و خلع شخصیت او داشته و فقر و اختلافی که پدید آورده است نگرانی، نومییدی و احساس تقصیر را در متن زندگی بشر جاسازی کرده است که بازیابی هویت انسانی و بازگشت به زندگی خردورزانه مستلزم رهایی از آن مفاهیم است.

2. ضعف در اخلاق همسایگان جهانی

در شرایط جدید زندگی بشر که همه‌ی انسان‌ها در دهکده‌ی جهانی و در وضعیتی همسایه‌وار می‌زیند زمانی می‌توان از نزدیکی حقیقی آن‌ها به یک‌دیگر سخن گفت که ارتباطات از نظر عاطفی و احساسی اصلاح شده باشد؛ اگرچه تعبیر همسایگان جهانی تحقق یافته است اما این هم‌جواری به معنای تنش‌زدایی کامل از روابط همسایگان نیست چراکه این نزدیک‌انگاری زمینه‌ی نزاع‌های تازه‌ای را فراهم آورده است. طیفی از اندیشه-گران به مشکل نبود اخلاق همسایگی در عصر جهانی توجه کرده‌اند. زندگی در فضای جهانی و داشتن همسایگان جهانی مستلزم اخلاق هم‌سو با چنین الگوی فزاینده‌ی زندگی است (افتخاری 1380: 42). این درحالی است که هم‌چنان همسایگان جدید جهانی با نبود اخلاق همسایه‌مدار و الگوی فراگیر مواجه‌اند. هرچند درخواست منشور سازمان ملل متحد از مردم جهان برخورد تساهل‌مدارانه بر پایه‌ی صلح و آرامش-

افکنی است اما به جهت نبود الگوی مناسب و قابل قبول هم‌چنان فضای حاکم بر جهان معاصر را اضطراب و درگیری و نزاع فراگرفته است (افتخاری: 40). برخی بر این رأی‌اند که پیشرفت‌های فنی در حوزه‌ی ارتباطات در عصر جدید از رشد زایدالوصفی برخوردار است اما شگفت‌آور است که ارتباط انسانی میان افراد یک کشور با مردمان جوامع دیگر هیچ پیشرفتی نکرده است (پچی 1367: 149) به‌ویژه که در کشورهای صنعتی رفتاری را شاهدیم که آن را فرهنگ خودشیفتگی نامیده‌اند. این خودشیفتگی ناشی از رفتارهای مصرفی در کشورهای صنعتی به‌مثابه‌ی مهم‌ترین فعالیت‌های اجتماعی درآمده است. وقتی همه چیز بر اساس مصرف شکل گرفت انسان‌ها خودخواه و خودمحور می‌شوند و اوقاتشان روز‌به‌روز بیشتر صرف چیزهایی که دارند می‌شود درحالی‌که از توانایی‌هایشان برای ایجاد ارتباط با هم‌نوعان خود کاسته می‌شود (پچی: 143).

3. آلودگی محیط زیست

گسترش کارخانجات و ماشین‌آلات و انجام فعالیت‌های هسته‌ای و افزایش تولید سبب افزایش آلودگی محیط زیست شده و نگرانی‌های قابل توجهی برای طرف‌داران زندگی سالم پیش آورده است. این وضعیت از آنجا سرچشمه می‌گیرد که ابعاد فناوری چنان گسترش یافته که برای بشر غیرقابل کنترل است. موضوع آسیب‌دیدگی لایه‌ی اوزون به‌دنبال کنش و واکنش‌های فتوشیمیایی دود و گازهای ناشی از هواپیماهای مافوق-صوت دورپرواز یا به سبب کربن‌های کلر فلوئور ناشی از افشانه‌ها و مواد نمکی معلق در فضا در دهه‌ی 1970 تهدیدی برای زندگی بشر تلقی گردید (پچی: 49). بیشترین تولید زباله‌های هسته‌ای و خطرناک را کشورهای صنعتی دارند. از سال 1950 به بعد جهان یک‌پنجم خاک زراعی، یک‌پنجم جنگل‌های استوایی و ده‌ها هزار نوع گیاه و جانور خود را از دست داده است (کتاب نقد 1379: 187).

درواقع این سپهر فنی که انسان ساخته می‌نماید چنان ابعاد غول‌آسایی به خود گرفته که از خود انسان نیرومندتر شده و از تسلط او خارج شده است. محیط کار، زمان کار، زمان فراغت، الگوهای مصرف، سطح زندگی، آموزش و اطلاعات یا اطلاعات نادرست، صلح و جنگ همه‌وهمه به این سپهر فنی وابسته است

و انسان ناتوان و باخودبیگانه در برابر این ماشین غول‌آسای مهارناپذیر عصر جدید ایستاده و هریک به‌صورت مهره‌های بی‌هویت بازی عجیب و هم‌آمیزی درآمده‌اند که قواعد آن را به‌سختی می‌توان دریافت (پچی 1367: 37). پیشرفت‌های علمی و شکل‌گیری روحیه‌ی تکبر و خودمحوری در میان قدرت‌های بزرگ جهانی سبب شده است شرایط زیست‌محیطی نامناسبی در جهان به‌وجود آید.

4. اضطراب و نگرانی روانی

به‌رغم الکترونیک شدن نظام خدماتی و تجاری در روابط انسان معاصر و کیفیت‌افزایی به عمر انسان امنیت اجتماعی و اقتصادی حاصل نشده و نگرانی و اضطراب حاصل از ورود ماشین به دنیای انسانی و به‌خصوص نسبت به هوس‌افکنی‌های بی‌اخلاقان در فرایند ارتباطات الکترونیک از جمله وجود اشرار و سارقان جدید الکترونیک و اینترنتی روبه‌افزایش است. سارقانی که بدون حضور فیزیکی از طریق پایگاه‌های زاینه‌ای وارد مراکز اقتصادی و اطلاعاتی می‌شوند و به اموال و اطلاعات دستبرد می‌زنند.

افزایش این نگرانی‌ها زمانی بیشتر احساس می‌شود که تولیدات نظامی و حاکم‌شدن شرایط جنگی بر جهان معاصر را نیز بر آن بیفزاییم. افزایش تولید گسترده‌ی ابزارهای جنگی و نظامی مؤلفه‌ای از سود اقتصادی، نظامی و سیاسی را پیش روی بشر قرار داده است. اهمیت آزمایش‌ها و جست‌وجوی بازار مصرف تولیدات نظامی کشورهای توسعه‌یافته سبب شده کشورهای فقیر و توسعه‌نیافته به‌شدت در معرض خطر و آسیب‌های جدی قرار گیرند. رونق‌بخشی به بازار مصرف تولیدات نظامی نیازمند دنیایی مضطرب، نگران و در حال جنگ و نبرد است، بنابراین نظریه‌ی کسانی مانند هانتینگتون مبنی بر روی‌کرد جهانیان به سمت برخورد تمدن‌ها در همین خصوص توجیه‌پذیر است. نتیجه‌ی چنین اندیشه‌ای به‌خطرافتادن جان و مال هزاران انسان بی‌گناه در گوشه و کنار جهان، از بین رفتن تجهیزات و کارخانجات حیاتی کشورهای در معرض جنگ و به‌مخاطره‌افتادن محیط زیست است.

افزایش جمعیت جهان و پیچیده‌شدن روابط انسان‌ها در جریان جدید انفجار جمعیتی نیز زمینه‌های پیدایی اضطراب و نگرانی نسبت به آینده را فراهم ساخته است. جمعیت جهان در سال 1950 از مرز دو میلیارد نفر گذشت. این رقم تا قبل از پایان قرن بیستم از مرز 5 میلیارد گذشته است و پیش‌بینی می‌شود

تا سال 2025 به 8 میلیارد نفر برسد. این انفجار عظیم جمعیتی مایه‌ی اصلی بسیاری از مسائل جهان و نیز سرچشمه‌ی پیچیدگی حاکم بر پارامترهای نظام جهانی است (روزنا 1382: 80).

ج: راه‌حل‌های قرآنی

هرچند انسان معاصر در فرایند پیچیده‌ی فناوری گرفتار چالش‌های فزاینده شده اما از آن جهت که موجودی آگاه و بی‌همتا و آفرینش‌گروار است نباید همچون اشیا و پیچ‌ومهره‌های ناآگاه در هزارتوی توده‌وار نابسامانی‌های پیش‌آمده باقی بماند بلکه باید در سایه‌ی نظامی‌رهایی‌بخش راهکارهای جدیدی برای برون‌رفت از شرایط اضطراب‌آفرین فعلی را تجربه کند. قرآن در مقام متنی معناآفرین در حیطة‌ی هدایت‌گری گم‌شدگان درست‌ترین راه‌ها را پیش پای انسان معاصر می‌گذارد. این راه‌ها را می‌توان در چند بستر اثربخش پی‌گیری کرد:

1. باورسازی خداگرایانه

وجود اشراق و سارقان اینترنتی، زندگی آپارتمانی و دشواری‌های آن، تبدیل روابط عاطفی و احساسی انسان‌ها به روابط منطقی و ماشینی، آلودگی محیط‌زیست و وجود فساد مادی و معنوی در اجتماع زمینه‌های سلب آسایش و آرامش را از انسان فراهم آورده است. این شرایط سبب شده انسان معاصر در هاله‌ای از فشارهای روانی و دلوپسی‌های روحی قرار گیرد. بنابراین مأمنی اطمینان‌آور و پناه‌گاهی امن لازم است تا بتواند در پناه آن هم‌زمان به آرامش روحی و آسایش جسمی دست یابد. طبق رهیافت‌های قرآن چنین پناه‌گاه و جای‌گاهی در باورهای دینی و اعتقاد به خدا موجود است. پس به انسان‌ها توصیه می‌کند برای رسیدن به آرامش روان و روح باورهای مذهبی خود را محکم کنند چرا که نظام هستی به‌گونه‌ای طراحی شده که انسان در برابر حوادث و طوفان‌های سهمگین اضطراب و نگرانی‌های زندگی نمی‌تواند جای‌گاه نهایی دیگری جز یاد خدا جست‌وجو کند.

قرآن می‌فرماید: «الذین آمنوا و تطمئن قلوبهم بذكر الله الا بذكر الله تطمئن القلوب» (رعد/ 28)؛

کسانی که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به ذکر خدا آرام می‌یابد و تنها با یاد خدا دل‌ها آرام می‌گیرد. در

نخستین بخش آیه سیاق متن نمایان می‌کند که ایمان‌آوردندگان به سوی ذکر الهی گام برمی‌دارند و همین امر آنان را در جای‌گاه آرامش و آسایش روح و روان قرار می‌دهد و در قسمت انتهایی آرامش دل را به ذکر و یاد خدا محصور می‌کند و تأکید می‌ورزد که بشر فقط در پرتو یاد خدا به آرامش نائل خواهد شد. امام علی (ع) فرزندش را به آبادسازی دل با یاد خدا سفارش می‌کند: «... و عماره قلبک بذکره» (نهج‌البلاغه، نامه‌ی 31)؛ تو را سفارش می‌کنم که دلت را به یاد خدا آباد کنی. این گفتار گویای آن است که دل‌های سالم و قلب‌های سلیم به آرامشی دست پیدا می‌کنند که با یاد خدا حاصل می‌شود. از این منظر دل‌های کسانی که فاقد باور مذهبی‌اند ویران انگاشته می‌شود، هرچند که در حوزه‌های گوناگون علمی و اقتصادی به سالم‌سازی پرداخته باشند. امروزه در طراحی نظام‌های سیاسی جهان نظام لیبرالیسم محوریت پیدا کرده است؛ این اندیشه، تعیین و تشریح را از اوصاف انسان می‌داند و می‌خواهد انسان را به جای خدا بنشانند. در قانون‌گذاری به هیچ‌وجه ملاحظه‌ی امر و نهی الهی نمی‌شود بلکه صرفاً ملاحظات بشری برای نیل به یک سلسله اهداف عقلایی در نظر گرفته می‌شود و این حرکت به معنای آن است که می‌خواهند نقش خدایی به بشر بدهند و این همان راه اومانیسیم الحادی در مغرب‌زمین است (سروش 1373: 166).

حضور انسان در این جهان با خودخداانگاری بی‌تناسب است و عمل به وظایف انسانی با معنای خداپذیری سازگار است که حاصل این روی‌کرد توجه به یاد خدا و در نتیجه دست‌یابی به آرامش درونی خواهد بود که تنها راه برون‌رفت انسان معاصر از نگرانی‌ها و دلواپسی‌های زندگی است.

2. الگوی اخلاق همسایگی

تحقق دهکده‌ی جهانی و فرایند همسایه‌انگاری تمام مردم جهان نیازمند تبیین و ارائه‌ی الگوی رفتار و اخلاق همسایگی و آداب آن برای ایجاد مناسبات جدید ارتباطی است. تعالیم اسلام با ایجاد حقوق و وظایف دو جانبه برنامه‌ی اثربخش و کارآمد حقوق شهروندی و ارتباطات همسایگی را ارائه کرده است. همسایه‌سازی مردمان جهان از نظرگاه قرآن مستلزم صلح‌گرایی دوستی‌اندیشانه و مصاحبت مشفقانه است. قرآن همه‌ی انسان‌ها را به مفاهمه و گفت‌وگوی مبتنی بر سخنان نیکو فرا می‌خواند و می‌فرماید: «و قولوا للناس حسناً» (آل عمران / 83)؛ با مردم نیکو سخن بگویید. گفتار نیکو در برابر دیگران تمام سطوح جمعیتی را در بر

می‌گیرد. از این روی قرآن تأکید می‌کند که یکی از نشانه‌های ایمان دین‌ورزان این است که نسبت به دیگران گذشت و عفو پیشه می‌کنند و چنانچه در کنار جاهلان جای گیرند در برابر آن‌ها سخنان محبت‌آمیز و امنیت‌آور بر زبان جاری می‌سازند و با آنها مدارا می‌کنند: «و اذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاماً»؛ چون جاهلان آن‌ها را خطاب قرار دهند سلام می‌گویند. در حوزه‌ی رفتار تأکید می‌کند همچنان که خداوند با شما نیکی کرده است شما نیز با دیگران به نیکی رفتار کنید: «احسن کما احسن الله الیک» (قصص / 77)؛ [به دیگران] نیکی کن همچنان که خداوند با تو نیکی کرده است.

این روی کرد به روابط اجتماعی سبب می‌شود همسایگان جهانی از نگاه متکبرانه، مادی و مصلحت-آمیز سیاسی به یک‌دیگر بپرهیزند و جای آن را نگاه مشفقانه‌ی معنویت‌گرا و معقول فرهنگی بگیرد. برای این-اساس آزاررسانی به همسایگان از بزرگ‌ترین گناهان به‌شمار می‌آید. پیامبر اسلام (ص) که آخرت‌گرایی را در برنامه‌های محوری خود جای داده است تأکید می‌ورزد هر کس همسایه‌آزاری پیشه کند از استشمام بوی بهشت محروم می‌ماند و در دوزخ جای خواهد گرفت (مجلسی 1378: 297). این نگرش دینی به دنیای معاصر و چگونگی روابط میان انسان‌ها یکی از مهم‌ترین نیازهای بشر امروز یعنی احساس امنیت را به ارمغان می‌آورد تا انسان‌ها در سایه‌ی آرامش و آسایش با همسایگان جهانی زندگی مسالمت‌آمیزی در پیش گیرند و در صلح زندگی کنند.

درون یک نظام جهانی همسایگان باید، با احترام به حق حیات یک‌دیگر، از به‌کارگیری هرگونه زور و خشونت بپرهیزند و با برقراری زندگی مسالمت‌آمیز در جهت ایجاد امنیت جهانی گام بردارند. از نظرگاه اسلام مراعات حقوق همسایگان و انس و الفت و مصاحبت محبت‌محور همسایگان با یک‌دیگر بخشی از وظایف هر انسانی است که مناسب‌سازی فضای حاکم بر زندگی همسایگی در سایه‌ی عمل به آن تحقق می‌یابد و در غیر این‌صورت همچون مردگان قبرستانی به‌شمار می‌آیند که از یک‌دیگر و وضعیت معیشتی هم بی‌خبرند و هیچ‌گونه ارتباط اجتماعی با یک‌دیگر ندارند. امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: مردگان همسایگانی‌اند که با یک‌دیگر انس ندارند، دوستانی‌اند که به دیدار یک‌دیگر نمی‌روند، پیوندهای شناسایی در جهان آن‌ها به کهنگی گراییده و اسباب برادری آن‌ها قطع گردیده است (نهج البلاغه، خطبه‌ی 221). بنابراین بر اساس

آموزه‌های قرآنی وظیفه‌ی بازاستقرار ملکوت خداوند در زمین که در آن عشق و عبادت به‌جز خدمت خلق نیست و در حسن سلوک انسان‌ها جلوه‌گر می‌شود اساسی‌ترین نیاز انسان معاصر است که دستاورد نیکوی آن اصلاح اخلاق همسایگی مدرن است.

3. سامان دهی روابط اقتصادی

در فرایند جهانی‌شدن اقتصاد کشورهایی که توان حضور در بازار رقابت جهانی را دارند به تولید و ثروت انبوه دست یافته‌اند اما بیشتر کشورهای جهان که 80% جمعیت دنیا را دارند توأماً توان رقابت در اقتصاد جهانی را ندارند. در نتیجه با مشکلات اقتصادی و فقر اجتماعی مواجه گشته‌اند. از نظرگاه قرآن ایجاد روابط اقتصادی سالم و مناسب می‌تواند این وضعیت را دگرگون ساخته و جوامع را به فقرزدایی و رهایی از ظلم نزدیک گرداند. این مناسبات در چند الگوی اقتصادی تعریف می‌شود:

یکم: برقراری عدالت اجتماعی

قرآن یکی از اهداف ارسال رسل را اقامه‌ی عدالت و قسط به‌وسیله‌ی مردم بیان می‌کند و می‌فرماید: «لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الكتاب و المیزان ليقوم الناس بالقسط» (حدید/25)؛ ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم و کتاب و میزان را با آن‌ها نازل ساختیم تا مردم به عدالت قیام کنند.

چنانچه در شرایط جدید جهانی که بازار سرمایه مبتنی بر سود بیشتر بدون توجه به عدالت اجتماعی است دولت‌ها در جهت برقراری عدالت اقتصادی برنامه‌ریزی کنند، بسیاری از شکاف‌های اقتصادی حاصل از جریان جهانی‌شدن از بین خواهد رفت. شهید مطهری، اسلام‌شناس معاصر، پایه‌ی استحکام سازمان اجتماع را عدل می‌داند و یادآور می‌شود که عدالت درمقام فلسفه‌ی اجتماعی اسلامی مورد توجه مولای متقیان علی^(ع) بود و آن را ناموس بزرگ اسلامی تلقی کرده سیاستش بر مبنای این اصل تأسیس شده بود (مطهری 1361: 164).

امام علی^(ع) عدالت را سبب گشایش و حل مشکلات اجتماعی می‌داند و گنجایش آن را در حدی می‌داند که می‌تواند همگان را راضی کند. ایشان می‌گوید: «ان فی العدل سعه و من ضاق علیه فالجور علیه اضیق» (نهج البلاغه، خطبه 15)؛ عدالت گشایش می‌آورد و آن کس که عدالت بر او گران آید تحمل ظلم و

ستم بر او گران تر خواهد بود. استاد مطهری در شرح این سخن امام علی (ع) می‌نویسد: «یگانه ظرفیت وسیعی که می‌تواند همه را در خود جمع کند و زمینه رضایت عموم واقع گردد عدالت است» (مطهری 1361: 166). بنابراین در شرایط جدید جهانی شدن که اقتصاد جهانی بر پایه‌ی تولید انبوه و فروش بیشتر مبتنی بر تبلیغات قرار دارد پیام دادگستری و عدالت‌محوری دین اسلام می‌تواند مناسب‌ترین الگوی اقتصادی برای برون‌رفت از تنگناهای تبعیض اقتصادی و توزیع نامناسب ثروت‌های جهانی باشد.

دوم: انفاق

وضعیت اقتصادی حاکم بر جهان معاصر و پیدایی بنگاه‌های اقتصادی جهانی سبب شده است فاصله‌ی طبقاتی جوامع به شدت افزایش یابد. از نظرگاه اسلام مردم نسبت به وضعیت معیشتی یک‌دیگر مسئولیت اجتماعی دارند و نمی‌توانند درحالی که خودشان از شرایط مناسب اقتصادی برخوردارند نسبت به فقر و تهیدستی دیگران بی‌تفاوت بمانند. از این منظر معادلات اقتصادی باید اختلافات طبقاتی میان غنی و فقیر را کاهش دهد و سطح زندگی نیازمندان را تا شرایط قابل قبول ارتقا دهد. زنده‌کردن روح هم‌دردی و کمک به نیازمندان یکی از این برنامه‌ها به‌شمار می‌آید. لذا قرآن می‌فرماید: «داستان کسانی که اموال خود را در راه خدا انفاق می‌کنند همانند دانه‌ای است که هفت خوشه برویاند که در هر خوشه یکصد دانه باشد» (بقره/ 261).

هرچند انفاق و احسان به‌منزله‌ی بستر مناسبی برای جبران اختلاف درآمدهای اقتصادی مورد توجه اسلام واقع شده و بر گسترش آن در اجتماع تأکید می‌ورزد اما آن را مبنای اصلی زندگی عمومی قرار نداده و راه‌حل نهایی مشکلات اقتصادی جوامع را عدالت اجتماعی معرفی کرده است.

استاد مطهری در مقایسه‌ی عدل و احسان می‌گوید: «عدل در اجتماع به منزله پایه‌های ساختمان است و احسان از نظر اجتماع به منزله رنگ آمیزی و نقاشی و زینت ساختمان است. اول باید پایه درست باشد، سپس نوبت به زینت و رنگ آمیزی و نقاشی می‌رسد. جامعه را با جود و احسان نمی‌توان اداره کرد، پایه سازمان اجتماع عدل است. چه اینکه امام علی فرمود: «عدل جریان کارها را در مجرای خود قرار

می‌دهد اما جود جریان‌ها را از مجرای اصلی خارج می‌کند.» البته در قرآن عدل‌ترین احسان ذکر شده است» (1361:163).

سوم: قرض‌الحسنه

به علت عدم تناسب منطقی میان درآمدها و هزینه‌های زندگی، مردم هر جامعه‌ای در برخی مقاطع زندگی نیازهای اقتصادی پیدا می‌کنند که هم‌زمان امکان دراختیارداشتن آن درآمد برایشان وجود ندارد اما چنانچه از طرف دیگری آن نیاز مرتفع شود در زمان دیگری امکان بازپرداخت آن برایشان فراهم خواهد آمد. اسلام برای چنین مواردی عنوان قرض‌الحسنه را پیش‌بینی کرده است تا به این وسیله نیازهای مقطعی مردم مرتفع شود و در فرصت دیگری که امکان بازپرداخت آن برایشان حاصل شود به بازگرداندن آن اقدام کنند. نظام اقتصادی قرض‌الحسنه در قالب وام بدون ربا در برابر نظام وام‌پردازی مبتنی بر ربا قرار گرفته است. از آنجاکه این نحوه همیاری اجتماعی می‌تواند کاربرد به‌سزایی در سامان‌بخشیدن به نظام اقتصادی جامعه داشته باشد خداوند سبحان این نوع وام دادن به دیگران را به وام دادن به خداوند تعبیر کرده است تا ایمان آورندگان به این امر تشویق شوند و با ترغیب بیشتری به یک‌دیگر یاری برسانند. قرآن می‌فرماید: «ان تقرضوا الله قرضاً حسناً یضاعفه لکم و یغفر لکم و الله شکور حلیم» (تغابن/17)؛ اگر به خداوند وام نیکو دهید آن را برای شما افزایش می‌دهد و نیز شما را می‌بخشاید و خداوند سپاسگزار و بردبار است.

از این تعبیر قرآنی که در موارد متعددی و به صورت‌های گوناگونی تکرار شده و وام بدون ربا به دیگران را قرض‌دادن به خداوند معرفی کرده است (مائده/12؛ حدید/18؛ بقره/245؛ حدید/11؛ مزمل/20) می‌توان دریافت که در سامان‌بخشی نظام اقتصادی پرداخت وام آن هم با وصف نیکو جای‌گاه مهم‌تری نسبت به انفاق و احسان دارد. مکارم شیرازی (1372) از تعبیر «یغفر لکم» در انتهای آیه نتیجه‌گیری می‌کند که یکی از زمینه‌های آمرزش گناه بندگان قرض‌الحسنه و پرداخت وام به نیازمندان است (212).

چهارم: قناعت

قرآن کریم یکی از زمینه‌های مذموم بودن دنیا را تفاخر و تکاثر می‌داند و می‌فرماید: «بدانید که زندگی دنیا بازیچه بیهوده و زینت است و نیز افزون‌طلبی در اموال و اولاد است...» (حدید/20). دو تعبیر تکاثر و تفاخر

در این آیه یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های اختلاف‌افکن اقتصاد جدید جهانی را آشکار می‌کند. این خصوصیات سبب شده جوامع پیشرفته و بنگاه‌های اقتصادی پر تولید در جهت سود و منفعت بیشتر برنامه‌ریزی کنند و در این مسیر از اینکه ثروت‌اندوزی آن‌ها منجر به گسترش فقر در جوامع دیگر شود باکی ندارند.

تفاخر و تکاثر بسترهای غرور و طمع را در جامعه افزایش می‌دهند که منجر به فاصله‌ی بیشتر جوامع از یک‌دیگر و خصومت و بدبینی در میان آن‌ها می‌شود. درمقابل پیشنهاد اسلام قناعت‌پیشگی است که می‌تواند جانشین‌تفاخر و تکاثر شود و جامعه را به سمت‌وسوی تعادل پیش برد. امیرالمؤمنین (ع) قناعت را بستر مناسبی برای رسیدن به غنا و ثروت معرفی می‌کند و می‌فرماید: «مع قناعه تملأ القلوب و العیون غنی و خصاصه تملأ الابصار و الاسماع اذی» (نهج البلاغه، خطبه‌ی 192)؛ خداوند [پیامبران] را همراه کرد با قناعتی که قلب‌ها و چشم‌ها را پر از بی‌نیازی می‌کرد هرچند فقر و ناداری ظاهری آن‌ها چشم‌ها و گوش‌ها را از ناراحتی مملو می‌ساخت.

در صورتی می‌توان به قناعت در مصرف توجه کرد که جوامع پیشرفته و اعضای سازمان جهانی اقتصاد بپذیرند قناعت در تولید را در دستور کارهای اقتصادی قرار دهند. تولید انبوه مسئله‌ی مهم جهان جدید و فرزند تولد ماشین است. جهان گذشته تقریباً مسئله‌ای به نام تولید انبوه نمی‌شناخت و از این‌رو نیازی به اخلاق در تولید هم نداشته است. اما در جهان جدید مسئله‌ی تولید اهمیت یافته است و از آنجاکه مسئله‌ی قناعت در مصرف هم تابعی از قناعت در تولید است یکی از اموری که در عصر ما به قناعت در مصرف لطمه زده همین است که آدمیان به ماشین و از آنجا به تولید انبوه دست یافته‌اند و توانسته‌اند بیش-ازاندازه و به‌نحو‌گراف طبیعت را خرج کنند و از این روی خود را ملزم ساخته‌اند که دیگران را هم به مصرف آن تولید ترغیب نمایند. تولید کالاهای تازه و نیازهای کاذب و ترغیب به مصرف بیشتر عیوب تولید انبوه ماشینی‌اند. در عصر حاضر پیش از هر وقت دیگر محتاجیم که قناعت در مقام تولید را تربیت و تعلیم کنیم (سروش 1371: 288).

4. تحکیم نهاد خانواده

شرایط حاکم بر دنیای معاصر در فرایند خانواده‌گریزی و افزایش طلاق که با نام بحران خانواده قابل پی‌گیری است اهمیت توجه به ره‌یافتی قرآنی در خصوص نظام خانواده و راه‌های استحکام آن را دوچندان می‌نماید. تربیت اخلاقی و فکری انسان در کودکی پایه‌گذار شخصیت او در میان‌سالی و کهن‌سالی است و تعادل در تربیت مستلزم هم‌زمانی رشد جسمانی، عاطفی و عقلانی است. این فضای رشدآفرین همان نهاد خانواده است که پایه‌های اساسی آن را در آغاز همسران تشکیل می‌دهند و در ادامه فرزندان در آن ایفای نقش می‌کنند. هر قدر نظام خانواده از استحکام و اتقان بیشتری برخوردار باشد و روابط میان اعضای آن عاطفی‌تر و عقلانی‌تر باشد فرزندان نیز از تربیت مطلوب‌تری بهره‌مند خواهند شد.

با عنایت به تحقق این اهداف متعالی قرآن به طراحی نظام مدیریتی مشارکت‌گرایانه در بحث خانواده پرداخته است که در آن اقتصاد، اخلاق، رشد عاطفی، رشد اجتماعی، رشد عقلانی، رشد مذهبی، پرورش استعدادها، ارتباطات انسانی، توان‌مندسازی، ایجاد آرامش و تأمین پناه‌گاه امن پیش‌بینی شده است. به میزانی که پایه‌های خانواده سست گردد و دچار تزلزل و اضطراب شود شخصیت فرزندان نیز تحت تأثیر آن فضا متزلزل و مضطرب خواهد شد؛ به‌ویژه که تربیت‌پذیری در کودکان بسیار شدید است. از این رو امیرالمؤمنین^(ع) می‌فرماید: «دل نوجوان مانند زمینی تهی است، هر چه در آن افکنده شود می‌پذیرد» (نهج‌البلاغه، نامه‌ی 31).

شرایط زندگی انسان معاصر و تضعیف باورهای مذهبی سبب شده فضای تربیتی حاکم بر خانواده‌ها به روابط ماشینی و مکانیکی‌ای تبدیل شود که دل‌بستگی‌های فرزندان را نسبت به خانواده به‌شدت کاهش دهد. قرآن کریم یکی از مهم‌ترین بسترهای آرامش انسان را خانواده می‌داند که چنانچه از استحکام برخوردار باشد پدر و مادر می‌توانند در سایه‌ی یاد خدا آرامش فرزندان را تضمین نمایند. قرآن در تبیین نظام خانواده و اهمیت آن می‌فرماید: «و من آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا الیها و جعل بینکم موده و رحمه» (روم/21)؛ از نشانه‌های خداوند این است که از جنس خودتان همسرانی برایتان آفرید تا در کنار آن‌ها آرام یابید و میان شما محبت و دوستی قرار داد.

قرآن کریم در فرایند اصلاح اجتماع با هدف دست‌یابی به کارکردی سلامت‌آفرین، آرامش‌زا و دانش-افزا پی‌ریزی نهاد خانواده و برنامه‌ریزی در جهت استحکام و کارآمدی را در اولویت سامان‌بخشی روابط زن و مرد قرار داده است که توجه انسان معاصر به این روی‌کرد قرآنی می‌تواند ره‌یافت جدیدی در جهت بحران-گریزی روحی و روانی در پیش پای انسان قرار دهد و بازشناسی جای‌گاه تربیت عاطفی و اخلاقی فرزندان از طریق خانواده‌های محبت‌محور در دستور کار برنامه‌های سالم‌سازی زندگی در عصر جدید قرارگیرد. تنها محیط اجتماعی‌ای که می‌تواند در نظام تربیتی مبتنی بر مودت و رحمت بنا شود خانواده است که پدر و مادر از یک طرف نسبت به یک‌دیگر علاقه و دوستی دارند و از سوی دیگر نسبت به فرزندان عطوفت قلبی دارند. در نتیجه در چنین فضایی فرزندان می‌توانند نیازهای روانی - عاطفی خود را مرتفع کنند و به رشد و سلامت روان دست یابند.

5. آخرت‌گرایی

یکی از اندیشه‌های اساسی ادیان الهی، و به‌طور مشخص اسلام، آخرت‌گرایی و توجه به معاد و زندگی اخروی است. اعتقاد به اینکه زندگی انسان به این دنیا محدود نمی‌شود و پس از مرگ زندگی او هم‌چنان ادامه خواهد داشت و اینکه چگونگی زندگی او پس از مرگ مبتنی بر نوع زندگی وی در این دنیا است می‌تواند یکی از راه‌کارهای اساسی در رفع نگرانی‌ها و فشارهای روانی انسان معاصر به‌شمار آید. بسیاری از افزون-طلبی‌ها، سرکشی‌ها، غفلت‌ها، بی‌توجهی به وضعیت معیشتی دیگر جوامع و جنگ‌افروزی‌های انسان معاصر می‌تواند در سایه‌ی آخرت‌گرایی و معاد درمان شود. از نظرگاه دین به همان اندازه که زندگی در دنیا از اهمیت برخوردار است معاد و زندگی در آخرت نیز حائز اهمیت است و از آنجاکه زندگی اخروی جاودانه است و زندگی دنیا گذرا است زندگی اخروی از اهمیت بیشتری برخوردار است. امیرالمؤمنین^(ع) می‌فرماید: «الدنیا دار ممر لا دار مقر» (نهج البلاغه، 133)؛ دنیا خانه‌ی گذر است نه جای‌گاه اقامت. به همین لحاظ توصیه می‌کند که: «کونوا من ابناء الاخره و لا تکنوا من ابناء الدنیا» (نهج البلاغه، خطبه‌ی 42)؛ آخرت‌گرا باشید و دنیاگرا نباشید.

کسی که بخواهد برای آخرت زندگی کند نباید نسبت به دیگران ظلم و تعدی بورزد و حتی نمی-تواند نسبت به عقب‌ماندگی و فقر سایرین بی تفاوت بماند درحالی که خودش در آسایش و ثروت به سر می‌برد. این مهم‌ترین محوری است که انسان معاصر سخت بدان نیازمند است تا به این وسیله فاصله‌های بسیاری را که میان جوامع ایجاد شده است از بین ببرد. همچنین بسیاری از تعدی‌هایی که ماهیت آن متناسب با شرایط جدید جهانی است به این وسیله کاهش یابد. امیرالمؤمنین یکی از خواص مرگان‌دیشی را نرم‌ساختن دل و فروجنابانیدن سرکشی‌های آن و رام کردن دل می‌داند: «و ذلله بذکر الموت و قرره بالفناء» (نامه‌ی 31)؛ [دلت] را به یاد مرگ نرم کن و نابودی را به او یادآور شو. هم ایشان دست‌گیری از نیازمندان را فرصت مغتنمی به‌شمار می‌آورد که بستر آبادسازی زندگی اخروی انسان را فراهم می‌آورد. بنابراین در توصیه‌ای به فرزندش دست‌گیری از نیازمندان را نوعی آخرت‌آبادی زندگی معرفی می‌کند و می‌فرماید: «و ان وجدت من اهل الفاقه من یحمل لک زادک الی یوم القیامه فیوافیک به غذا حیث تحتاج الیه فاغتمه و حمّله اّیاه» (نامه‌ی 31)؛ اگر نیازمندی را یافتی که می‌تواند زاد و توشه‌ی ترا تا رستخیز بر دوش گیرد و فردا که به آن محتاجی تمام و کمال به تو بازگرداند آن را غنیمت شمار و این زاد را بر دوش او واگذار.»

به همین لحاظ مرگان‌دیشی را مهم‌ترین موعظه‌گر و اندرزدهنده‌ی انسان می‌داند به‌گونه‌ای که با داشتن این موعظه‌گر از واعظان دیگر بی‌نیاز می‌شود: «کفی بالموت واعظا» (همان)؛ مرگ به‌مثابه‌ی اندرزگو کافی است. بنابراین توجه به رستخیز بسترهای توجه به دیگران را در زندگی اجتماعی و رفتارهای جمعی فراهم می‌آورد و به حل اختلاف طبقاتی و فقر اجتماعی در عصر حاضر می‌انجامد.

نتیجه

انسان مدرن توانسته است به یمن رشد و توسعه در علوم تا سطح بالایی از دانش بشری دست یازد که تعبیر عصر اطلاعات یا عصر انفجار اطلاعات بیان‌گر این وضعیت جدید او است. این پیشرفت فزاینده سبب شده است ازسویی روابط میان انسان‌ها در حوزه‌های مادی و به‌خصوص اقتصاد نزدیک شود و طراحی سازمان تجارت جهانی و ایجاد بنگاه‌ها و سازمان‌های مشترک المنافع دیگر جهانی او را در شرایط جهانی شدن قرار

دهد و انسان را به سمت رفاه مادی و ازپیش‌رو برداشتن بسیاری از موانع مادی زندگی کمک کند و ازسوی- دیگر سبب شده است با الکترونیک شدن حوزه‌های خدماتی و ساختن ابزارهای جدید حمل‌ونقل و انتقال اطلاعات در وقت خود صرفه‌جویی کند. اما در کنار همه‌ی این منافع و پیشرفت‌ها فشارهای روانی و هیجان و اضطراب‌های جدیدی به حوزه‌ی زندگی او وارد شده است که توجه عمیق به این وضعیت و جست‌وجوی راه‌هایی برای برون‌رفت عصر جدید از این مشکلات را ضروری ساخته است. حقیقت این است که انسان پیشرفته چنانچه به خود رها شود کنترل‌ناپذیر خواهد شد و خود و جهان را به سوی ویرانی به پیش خواهد برد. ازاین‌رو تنها راه نجات انسان معاصر روی‌آوردن به آموزه‌های پیامبران الهی و تقویت باورهای مذهبی و به‌طور مشخص آموزه‌های پیامبر اسلام و قرآن کریم است.

پیامبر اعظم درمقام آخرین پیغامبر الهی پیام وحی را با خود آورده است تا مفاهیمی را به انسان‌ها بیاموزد که چنانچه آن‌ها را در زندگی خود عملی سازند به آرامش و آسایش روحی و روانی آمیخته به آسایش و رفاه ظاهری خواهند رسید. آرامش روانی چیزی است که انسان جدید شدیداً به آن نیازمند است. پیامبر اعظم از مفاهیمی سخن به میان آورده و قرآن کریم سفارش‌هایی به انسان‌ها کرده است که اگر انسان معاصر به این توصیه‌ها و سخنان گوش بسپارد قطعاً خواهد توانست خود را از اضطراب و دل‌نگرانی‌های جدید رهایی بخشد. مفاهیمی مانند عفت و پاکدامنی، قناعت، پارسایی، شرم و حیا، توکل، شرح صدر، کمک به هم‌نوع، خودنگهداری، صبر و پایداری، حلم و بردباری، تحمل مشکلات زندگی، عفو و گذشت، احترام متقابل به دیگران، صلح و دوستی، مبارزه با ستم‌گران، حمایت از ستم‌دیدگان، انفاق، قرض‌الحسنه، خوش- خلقی، جود و بخشش، مبارزه با نفس، پرهیز از غرور و خودمحوری، حق‌مداری، فروبردن خشم، آزاداندیشی، عدالت‌پروری، دادگری، شفقت بر خلق و کرامت اخلاقی جلوه‌هایی از سیرت نیکوی پیامبر رحمت و آموزش- های قرآنی است که انسان معاصر به‌دلیل شرایط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی حاکم بر جهان تا حدودی از این مفاهیم حیات‌بخش دور افتاده است. بنابراین بر عالمان و نخبگان دینی فرض است که سیره‌ی پیامبر و آموزه‌های قرآن کریم را بر دنیای معاصر بازخوانی کنند و انسان‌ها را به فطرت الهی خود ارجاع دهند تا با انس با این مفاهیم حیات‌بخش به حیات جدیدی که به‌هم‌آمیختن پیشرفت مادی و معنوی است نائل آیند و

خود را از سقوط مرگ‌بار و تمدن‌سوز دوری از خدا نجات بخشند. «هو الّذی ینزل علی عبده آیات بیّنات لیخرجکم من الظّلمات الی النّور و انّ الله بکم لرؤف رحیم» (حدید/9)؛ او همان کسی است که بر بنده‌ی خود آیات روشنی فرو فرستاد تا شما را از تاریکی‌ها به سوی نور بیرون آورد و مطمئناً خداوند نسبت به شما بسیار رئوف و مهربان است.

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

افتخاری، اصغر (به اهتمام) (1380) جهانی شدن - چالش ها و ناامنی ها، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

پچی، آئورلیو، و دیگران (1367) گزارش تازه باشگاه رم: جهان در آستانه قرن بیست و یکم، ترجمه علی اسدی، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.

روزنا، جیمز (1382) جهان آشوب زده، مترجم علیرضا طبیب، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

ریفکین، جرمی (1374) جهان در سراسیسی سقوط، ترجمه محمود بهزاد، تهران، سروش (انتشارات صدا و سیما).

زنگنه، حمید (1383) «توسعه اقتصادی و جهانی شدن»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال نوزدهم، شماره 3-4 (پیاپی 208): 166-173.

سروش، عبدالکریم (1371) اوصاف پارسایان: شرح خطبه امام علی علیه السلام درباره متقین، تهران، موسسه فرهنگی صراط.

سروش، عبدالکریم (1373) حکمت و معیشت، تهران، موسسه فرهنگی صراط.

فیگنم، هاروی (1385) «جهانی شدن و دیپلماسی فرهنگی»، ترجمه نیلوفر قدیری، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، شماره دوم.

کاستلز، مانوئل (1380) عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ، جلد اول، [مترجم] احمد علیقلیان، افشین خاکباز، تهران، طرح نو.

کتاب نقد (1379) شماره 24 و 25، تهران، موسسه فرهنگی اندیشه معاصر.

مجلسی، محمدباقر (1378) حلیه المتقین: در آداب و سنن و اخلاق اسلامی، با تصحیح عبدالرزاق اعلمی، تهران، باقرالعلوم.

مطهری، مرتضی (1361) مجموعه گفتارها، تهران، صدرا.

مکارم شیرازی، ناصر (1372) تفسیر نمونه، قم، دارالکتب الاسلامیه.

هاو کینگ، استیون (1384) جهان در پوست گردو (جهان در یک نگاه)، برگردان رضا راهدار، تهران، برجیس.

هلد، دیوید و آنتونی مک گرو (1382) جهانی شدن و مخالفان آن، ترجمه عرفان ثابتی، تهران، ققنوس.